

Móricz Péter – dr. Nagy Zoltán:

**A Dr. Batthyány-Strattmann László Múzeum
állandó kiállításainak vezetője**

Körmend, 2011

A Batthyány kastély

A város északkeleti sarkán emelt épületről, a mai kastély elődjéről csak 1459-ből van tudomásunk, melyet a korabeli oklevelek „*castellum*” elnevezéssel illették, építtetőjében az akkor Körmendet birtokló Szécsényi családot gyaníthatjuk. Képi ábrázolása nem maradt ránk, alaprajzi elrendezését csupán egy 1667-ben készült térképről olvashatjuk le. Ezt a négy saroktornyos, szabálytalan négyszög alaprajzú, egyemeletes várat, melyet vizesárok vett körül, s bejárata a nyugati oldalán volt, Batthyány I. Ádám az 1600-as évek közepén a kiváló olasz hadmérnök, a későbbi császári főépítész Filiberto Lucchese tervei alapján építtette át. Ezután már mind a négy oldalon emeletes épületszárnyak álltak, a tornyok ezek fölé magasodtak.

1716-ban a Batthyányak magyarországi birtokigazgatási központja Körmendre került. Az épületet a megváltozott igényeknek megfelelően Batthyány Lajos gróf, későbbi nádor 1730-1745 között jelentősen átépítette. A védműből mozgalmas alaprajzi és tömegelrendezésű, európai barokk udvari pompát idéző kastélyegyüttest emeltetett. Az osztrák barokk jeles képviselőjét, Donato Felice de Allio-t bízta meg tervei megvalósításával. A kastély távolabbi környezetét is bevonták a hatáskeltés körébe: épületeit egyetlen észak-déli tengelyre fűzték föl, melyeknek két oldalán melléképületeket emeltek. Az épületegyüttestől keletre az akkori város méretével megegyező franciaparkot hoztak létre. A kastélyt a 19. században többször is átalakították, az épület klasszicista homlokzatot, erkélyt és manzárdtetőt kapott. A kastélyban őrizték a család által évszázadok alatt összegyűjtött országos híru fegyvertárt, pompás könyvtárt és a történeti szempontból jelentős levéltárt.

Dr. Batthyány-Strattmann László 1920-1931 között lakott itt, az egyik melléképületben működtette szemkórházát, ahol ingyen gyógyította szegény betegeit. Fiának családja 1945-ben kényszerült elhagyni ősei kastélyát, melyet orosz csapatok vettek birtokba. Az orosz katonaság 1957-ig laktanyaként használta a kastélyegyüttest, melynek felújítására az 1960-as években került sor. Az 1970-es évektől főiskolai, majd középiskolai kollégium működött a főépületben, egészen 2001-ig. A volt szemkórház épületében, és a tőle keletre felhúzott épületekben cipőgyárat alakítottak ki, amely szintén az ezredforduló után költözött ki a műemléképületből.

Ma a kastélyegyüttes és a várkert állami tulajdon a Magyar Nemzeti Vagyonkezelő Zrt. kezelésében. Melléképületeiben színház, kiállítóterem és gyermekkönyvtár működik. A főépületben található a Dr. Batthyány-Strattmann László Múzeum, melynek állandó kiállításai: „A Batthyányak nemzetsége” című dísztermi kiállítás, „Hunyd le szemedet és láss!” elnevezésű tapintható tárlat, a „Nemzedékek öröksége” című helytörténeti kiállítás és a Cipőtörténeti Gyűjtemény. A kastély északnyugati bástyájában kialakított, s 2001-ben felújított kápolna a múzeum időszakos kiállításainak ad helyet.

A Batthyányak nemzetsége – Kiállítás a díszteremben

A Batthyány család történetét bemutató kiállítás a 2005-ben lezajlott Vas megyei Batthyány emlékévben készült: ekkor ünnepeltük 400 éves évfordulóját annak, hogy a főúri família megszerezte Körmend városát. Gróf Batthyány Lajos születésének 200. évfordulóján, 2007-ben a kiállítás első felelős miniszterelnökünkkel kapcsolatos anyaggal egészült ki.

A kastély díszlépcsőházában találkozhat a látogató a kastély eredeti berendezéséből egyedülként megmaradt műtárggyal, a Mária Teréziát koronázási díszben ábrázoló olajfestménnyel. A helyiek véleménye szerint azért maradhatott meg viszonylag épségben a II. világháborút követően, mert a kastélyban elszállásolt orosz katonák a királynő alakjában Katalin cárnőt vélték felfedezni. Ugyancsak a díszlépcsőház falait díszíti a 15 festményből

álló Batthyány ősgaléria reprodukciója, melyeknek eredetijét a németújvári várban őrzik, s a főnemesi család tagjait mutatja be a 13. századtól a 17. század végéig. Az erkély előtt függő, hatalmas méretűre kinagyított fotó pedig Batthyány Lili és Batthyány Zsigmond esküvőjére 1924-ben összegyűlt családot ábrázolja.

A dísztermi kiállítás első egységében a família családfáival ismerkedhet meg a látogató. 1743-ban több hatalmas méretű családfa is készült Batthyány Lajos kancellár megrendelésére. Az egyik töredékét, a családfa alsó részét a Magyar Országos Levéltárban őrzik. Ennek középső részén ábrázolták az örsi sziklát, melyről a családfa törzse kinőtt. A törzsnél fekvő alak Kővágóörsi Miske mester, felette a Batthyány címer, melyet két oldalról griffek támogatnak. A szikla középső részén a címerállatok is megjelennek: a sziklaüregből kiemelkedő, szájában kardot tartó oroszlán, valamint a fiókáit saját vérével tápláló pelikán. A családfatöredéken a 18. században a három legfontosabbnak tartott, a családhoz kötődő település is megjelenik: Kúvago-Eürss, azaz Kővágóörs egy bányaábrázolással, a névadó település, Batthyan és az 1524-ben adományul nyert Nemet Ujvar (Németújvár). Egy nagyméretű, eredetileg a családfa bal felső észét alkotó töredék 1989-ben a körmendi múzeumba került. A kézzel festett, 129x75 cm-es nagyságú töredéken a készítéstől számított utolsó hat nemzedék került feltüntetésre, a fa ágaiból kinövő ovális alakzatokba egy-egy családtag nevét, tisztségeit, emlékezetes cselekedeteit, halálának dátumát, valamint házastársának nevét írta a készítő, mindezek fölé a Batthyány, illetve a feleségek címerei kerültek. A kiállításra elkészült a nagyméretű családfa rekonstrukciója, mely tartalmazza az alsó és a bal felső részt, a hiányzó részek pedig a „németújvári” családfa segítségével lettek kiegészítve. Az 1,36 m széles, 4 m magas rekonstrukción ötven családtag, ötvenegy Batthyány és kilenc más nemesi címer tűnik fel.

A következő kiállításrészben a család 16. századi ősei kerülnek bemutatásra. A Batthyányoknak a 16. század előtt Fejér, Veszprém és Somogy vármegyében, valamint Szlavóniában voltak jelentősebb birtokaik. A németújvári és a szalónaki várra Batthyány I. Ferenc királyi adományként tett szert 1524-ben, illetve 1527-ben. Ettől kezdve a család birtokainak súlypontja a történelmi Vas megyébe helyeződött át. A 16. század első jelentős Batthyány családfője I. Ferenc (1497-1566) volt, aki horvát báni és főpohárnokmesteri pozíciót töltött be, részt vett a mohácsi csatában is. 6 db ezüst- és rózsaszínű selyemzsinórral összefűzött, pergamenhártyából készített füzetbe írt végrendelete a körmendi múzeum tulajdona. A század másik kiemelkedő Batthyányja I. Ferenc bán unokaöccse, III. Boldizsár volt. A 16. század közepén beutazta Nyugat-Európa nagy részét, majd hazatérve németújvári udvarát humanista művelődés műhelyévé, az újjáformálódó egyházak fő patrónusává tette. A 16. századi Magyarország egyik legnagyobb könyvtárát hozta létre. Könyvei közül a kiállításon az 1571-ben kiadott „Numismata” című kötet szerepel, mely a Római Birodalom pénzerméit mutatja be. Belső címlapján a tulajdonos aláírása olvasható. Batthyány III. Boldizsár németújvári udvarába hívta az Európa szerte híres flamand botanikus Carolus Clusiust, akinek 15 éven keresztül támogatta értékes magyarországi botanikai gyűjtőmunkáját, és segítette művének megjelentetését, valamint a nagyhatású Beythe István tudós prédikátort, aki később Dunántúl református püspöke lett.

A Batthyány család 17. századi tagjai közül Batthyány I. Ádám (1610-1659) volt a legkiemelkedőbb személyiség, elsősorban dicső haditetteit őrizte meg az emlékezet. A rohonci ősgaléria festménye alapján alkotott szobra kézzel hurkolt gombokkal ellátott, kézi szövésű gyapjából készült késő reneszánsz dolmányt, valamint „kutyaütő” ujjú pamutbársony mentét visel. Fején tollforgós főveg található. Kezében buzogányt tart, lábán kézzel varrott szattyánbőr csizmát visel, derekán falemezekből készült, aranyozott övet hord. A kiállítás Batthyány I. Ádám korából származó tárgya egy fémveretes díszkantár, mely jelen állapotában nyaklódísz nélküli, azonban ezüst láncos tarkóborítójú, pofaszárán, homlok- és orrpántján préselt, virágmotívumokkal díszített, aranyozott és ezüst lemezekkel, szív alakú

csüngődíszekkel van felszerelve. Batthyány I. Ádám rendszeres levelezésben állt a törökökkel, így levéltárában számos török tiszt által írt missilis marad fenn, többek között Musztafa koppányi bég levele. Ennek előoldalán a bég gyűrűs pecsétjének lenyomatát és aranyporral hintett tigrisját, kalligrafált kézjegyet is elhelyezte, melyek kiterjedéséhez hozzáigazította az írnok a törökül diktált, magyar nyelvre lefordított szöveget. A Batthyány család jelentős női személyisége volt Batthyány Erzsébet (1619-1674), I. Ádám húga, Erdődy György tárnokmester felesége. Erzsébet építtette újjá a szentmártoni templomot, a soproni domonkosoknak pedig az ottani házáat adományozta. Kustár Ágnes és Árpás Károly elkészítették a grófnő fennmaradt koponyája segítségével arcreekonstrukcióját, melynek folyamatát fotókon tárjuk látogatóink elé.

A Batthyány család az 1760-as években érte el hatalma csúcspontját. Batthyány Lajos Ernő (1696-1765) nádor befolyása – saját pozíciója révén – kiterjedt a magyar közigazgatásra, igazságszolgáltatásra és törvényhozásra; öccse, Károly (1698-1772) tábornagy révén a császári hadvezetésre és a későbbi királyok neveltetésére; fia, József (1727-1799) érsek révén pedig a katolikus egyházra. A rohonci ősgaléria Batthyány Lajos ábrázolása alapján készült el a nádor öltöztetett szobra, mely francia barokk stílusú, kézzel festett aranydíszítményű hivatali díszruhában idézi meg a grófot. Mellén az Aranygyapjas Rendet, lábán osztrák barokk stílusú selyemcipellőt, fején késő barokk osztrák udvari parókát visel. Mária Terézia hűséges támaszra lelt Batthyány Lajosban: a kancellár szervezte meg az 1741. évi országgyűlésen a „vitam et sanguinem” jelenetet, amely során a magyar rendek életüket és vérüket ajánlották az osztrák örökösödési háborúban szorongatott helyzetben levő uralkodónőjüknek. Mária Terézia kancellárja iránt nem maradt hálátlan: 1744-ben az uralkodónő férje, Lotharingiai Ferenc felvette Batthyány Lajost az Aranygyapjas Rend tagjai közé. A francia nyelvű, indás keretdíszszel és Ferenc fémtokos függőpecsétjével ellátott oklevél a család levéltárában maradt fenn. Mária Terézia 1748-ban Batthyány Károlyra bízta fiai, a későbbi II. József és II. Lipót főhercegek nevelését. Katonai érdemeiért és a főhercegek neveléséért az uralkodónő 1764. január 3-án birodalmi hercegi rangot adományozott Batthyány Károlynak, valamint pénzverési joggal ruházta fel. Ezen joggal Károly, és unokaöccsének fia, Batthyány II. Lajos élt is: a kiállításon bemutatott két pénzverőtövön Batthyány Károly képmása és a hercegi címer látható.

Az első felelős magyar kormány miniszterelnökének, Batthyány Lajosnak számos, érdeklődésre méltán számot tartó rokona élt a reformkorban és a 19. század második felében, többek között Batthyány Fülöp, Kázmér és Gusztáv. Utóbbi 1883-ban bekövetkezett halála után körmeneti kastélyában felvett hitbizományi leltárban már feltűnt a „múzeum” megnevezés. Az itt elhelyezett tárgyakat valószínűleg Batthyány II. Lajos herceg kezdte gyűjteni. A leltározó által furcsának, különlegesnek talált tárgyakból, illetve azok analógiáiból egy vitrinnyi anyag látható a kiállításon. Közéjük tartozik a Johann Biller által 1840-ben tervezett és gipszréteggel bevont keménypapírból készített földgömb. Gróf Batthyány Lajos életében a család hercegi címét Batthyány-Strattmann Fülöp (1781-1870) viselte. Fülöp Vas megyei főispáni tisztséget is betöltött, saját költségén négy festményt készíttetett az 1820-as évek végén Miklóssi József bécsi festőművésszel. I. Ferenc, József nádor, valamint édesapja, Batthyány II. Lajos, és önmaga aranyrámába foglalt, természetes nagyságban megfestett képeit 1830-ban nagy ünneplés közepette helyezték el a megyeháza nagytermében. A Miklóssi-festmény alapján Wieber Mariann elkészítette Fülöp öltöztetett szobrát. Ezen 19. század eleji rövid dolmánya gazdag zsinórdíszítménnyel ékített, kacagánya pelerin alakú, fövege tollutánzattal díszített. Lábán paszomány-díszű csizmát, oldalán kardot, nyakában kitüntetés visel. Batthyány Fülöp hatalma és gazdagsága ellenére szerény és visszahúzódó ember volt, aki a tudomány és a kultúra támogatásában szinte ugyanolyan jelentős szerepet töltött be, mint Széchenyi István. A Magyar Tudományos Akadémia felállításához 50 000 forinttal járult hozzá. A körmeneti kastély parkjában 1812-ben előkerült kincsleletet a herceg a

Nemzeti Múzeumnak adományozta. Ezt a kincset többségében ezüst tárgyak alkották, pecsétnyomók, gyűrűk, mellkeresztek, edények, ruhadíszek (gombok, veretek, kristálykő) és pénzek.

Magyarország első felelős kormányának miniszterelnöke, Batthyány Lajos gróf 1807. február 10-én látta meg a napvilágot Pozsonyban. Az őt bemutató kiállításrész középpontjában egy késői ábrázolása áll. A képet valószínűleg Burger Lajos (1869-1929) festette, azonban a Barabás Miklós készítette eredetijét nem ismerjük, csak egy 1898 előtt készült fényképről. A művész puritán fekete díszmagyarban, jobbjával asztalra támaszkodva, oldalán karddal ábrázolta a grófot. Than Mór 1868-ban, a vasi megyeháza díszterme számára festett életnagyságú, egészalakos Batthyányt ábrázoló festménye alapján készítette el a kiállításra Wieber Mariann a miniszterelnök öltöztetett szobrát. A szobor által viselt kékes-sötétszürke bársony anyagú díszmagyar a legegyszerűbbek közé tartozik. Dolmányán féloldalas piros vitézkötés, mentéje puritán prémdíszítéssel ellátott. Harisnyanadrágja és deli saruja egyaránt kékes-sötétszürke színű. Jobb kezében csalmáját, vagyis fejfedőjét tartja, míg balja vállán átvett piros bandallérral felkötött kardján nyugszik. Az 1848. március 15-i pesti forradalmat követően István nádor Batthyány Lajost nevezte ki Magyarország első felelős kormányának miniszterelnökévé. Batthyány egész miniszterelnöksége alatt arra törekedett, hogy az 1848 tavaszán elért alkotmányos viszonyokat megőrizze. Kormányának a nemzetiségek felkeléseivel is szembe kellett néznie, ezért a gróf maga irányította a nemzetőrség, majd a honvédség felállítását. 1848 szeptemberében az őt ért sérelmek miatt benyújtotta lemondását, azonban a nádor újra őt bízta meg kormányalakítással. A pákozdi csatát követően, október 2-án azonban végleg lemondott. Az országgyűlésben elvállalta a Windisch-Grätz-hez, az osztrák seregek főparancsnokához induló küldöttségben való részvételt. 1849. január 8-án Pesten az osztrák katonai rendőrség letartóztatta, majd minden vagyonát elkobozták. A Pesten fogva tartott Batthyányt és politikai fogolytársait – a honvédsereg tavaszi hadjárata miatt – április 23-án, osztrák katonai őrizet mellett útnak indították Laibach (Ljubljana) felé. Április 27-én értek Jánosházára, a foglyokat a Korona vendégfogadóban szállásolták el. Az éjszaka folyamán fegyveres felkelés bontakozott ki a helyi és környékbeli lakosság részvételével. A felkelők vezetői követelték Batthyány és fogolytársainak szabadon bocsátását. A gróf – aki saját ártatlanságának tudatában bízott az igazságszolgáltatásban – a szabadság helyett a felkelők lecsillapítását választotta. A kiszabadítási kísérlet jelenetének makettjét Imhof János alkotta meg a kiállításra. Batthyány Lajos hiába bízott az igazságszolgáltatásban, elítélése egy előre eldöntött végkimenetelű peres eljárás eredménye volt. A hadbíróóság 1849. augusztus 30-án felségárulásért kötélt általi halálra és teljes vagyonelkobzásra ítélte az első felelős kormány miniszterelnökét. Kivégzése előtti estén a nyakát erősen megsebezte egy hozzá – a felesége által – bejuttatott késsel, ezért a pest-budai katonai kerület parancsnoka úgy döntött, hogy nem felakasztatja, hanem agyonlövöti a grófot. A vérvesztéstől tántorgó egykori miniszterelnök a kivégző osztag előtt fél térdre ereszkedett, és „Éljen a haza! Rajta vadászok!” kiáltással várta, hogy a sortűz eldördüljön. Batthyány Lajos kultuszának legutóbb keletkezett tárgya egy hollóházi díszváza, Sikota Győző iparművész alkotása. A váza elején a Barabás-féle Batthyány-portré látható, alatta a következő felirattal: „GRÓF BATTHYÁNY LAJOS ELSŐ FELELŐS MAGYAR KORMÁNY MINISZTERELNÖKE”. A hátoldalra a gróf jelmondata került: „MINDEN HAZÁM JAVÁRA, AMI CSEKÉLY ERŐMBŐL KITELIK”.

A kiállítás befejező részében ismerkedhetünk meg a Batthyány Lajos miniszterelnökhöz mérhető kiemelkedő személyiséggel, dr. Batthyány-Strattmann László herceggel (1870-1931). Batthyány László Dunakilitin született 1870. október 28-án Batthyány József György és Batthyány Ludovika tizenegyedik gyermekeként. Tanulmányait Kalksburgban, illetve a jezsuiták kalocsai gimnáziumában végezte, 26 évesen iratkozott be a bécsi orvosi egyetemre. 1900-ban orvossá avatták, Köpcsényben magánkórházat rendezett be.

1915-ben – utód nélkül – meghalt Batthyány-Strattmann Ödön herceg, így a hitbizomány, a Strattmann név és a hercegi cím a család pinkafői ágából származó Lászlóra szállt, aki Trianon miatt 1920-ban Magyarországra, körmendi kastélyába költözött. Batthyány László 1898. november 10-én vette feleségül az anyai ágon orosz, apai ágon osztrák származású Coreth Mária Terézia grófnőt. Házasságukból 14 gyermek született, három közülük kiskorában meghalt. A Körmendi Iparos Dalárda 1925-ben tartotta zászlószentelését, mely alkalomból Coreth Máriát kérték fel zászlóanyának. E jeles alkalomból a hercegné két azonos méretű és kivitelezésű, de más-más feliratú zászlószalagot készíttetett. A nyomott mintás fehér selyemdamasztból készített széles masnival megfejtelt kétágú zászlószalag egyik szárán „A Körmendi Ipartestületnek emlékül”, illetve a „Körmendi Iparosdalárdának” arany fémszállal kivarrott felirat, valamint ovális mezőben 1925. évszám díszlik. A másik zászlószalag szárán ugyancsak díszes arany fémszállal vart betűkkel „Batthyány-Strattmann hercegné” a felirat, melynek közelében hermelin paláston a hercegi korona alatt a Batthyány és Coreth család ovális mezőben ábrázolt selyemfonalból kivarrt címerei láthatók. Dr. Batthyány-Strattmann László életét, tudását és vagyonát orvosként, majd európai hírvű szemsebészként a legszegényebbek gyógyítására, szolgálatára szentelte köpcsényi és körmendi magánkórházában, ahol ingyen gyógyította a betegeket. Körmendre érkezve első dolga volt, hogy az egykori levéltár épületében szemészeti klinikát rendezzen be. Élete során ezerhatszáz hályogot operált, összes körmendi szemműtétét pedig háromezerre teszik. Már életében szentként tisztelték a szegények orvosát, akit több évtizedes előkészítő munka után II. János Pál pápa 2003. március 23-án Rómában boldoggá avatott.

A dísztermi kiállításban az interaktivitás jegyében egy-egy nagyméretű monitoron a Batthyány családdal, valamint Batthyány Lajos miniszterelnökkel kapcsolatos képanyagban böngészhet a látogató, a három ponton elhelyezett fejhallgatókon pedig Batthyány II. Ferenc támogatásával írt Balassi verseket, Batthyány Lajos felségéhez írt búcsúlevelét, illetve dr. Batthyány-Strattmann Lászlóval kapcsolatos visszaemlékezéseket hallgathat meg az érdeklődő.

Hunyd le szemedet és láss! – Tapintható tárlat

Külön teremben a vakok és gyengénlátók múzeumi esélyegyenlőségének megteremtése érdekében tapintható tárlatot hoztunk létre, mely a Batthyány családhoz kapcsolódó műtárgyak másolatait, rekonstrukcióit tartalmazza. A kiállításban elhelyezett valamennyi tárgy megérinthető, anyaga, plasztikája érzékelhető. Ez a kiállításrész speciálisan úgy készült, hogy a látók mellett a látássérültek érdeklődését is kielégítsük.

A tárlat Batthyány Lajos nádorhoz kapcsolódó érdekességei a felpróbálható barokk paróka és az aranygyapjas rendi jelvény a hozzá tartozó díszes láncsal. Batthyány I. Ádám díszbuzogányának rekonstrukcióját is kézbe vehetik látogatóink, akár csak a körmendi kincslelet táljairól készült pontos másolatokat, valamint a Batthyány levéltár viaszpecsétjeinek utánzatait.

A kiállításrész különlegessége, hogy eredeti műtárgyak is megtapinthatók itt: a Batthyány könyvtárból származó 18. századi könyv mellett Batthyány I. Ádám 1647-ben öntött monogramos ágyúja.

Nemzedékek öröksége – Helytörténeti kiállítás

A város alapítása 750. évfordulójának tiszteletére 1994-ben létrehozott állandó kiállítás a települést körülölelő táj természeti értékeit, az e körben fellelt régészeti és

kultúrtörténetileg fontos leletegyütteseket, az egykori mezőváros históriájával kapcsolatos tárgyakat és dokumentumokat, a több évszázados múlttal rendelkező kézművesség és az egyleti élet gazdag tárgyi emlékeit tárja a látogatók elé.

Az első terembe lépve évszázadokkal, évezredekkel korábbi, emberi kéz alkotta tárgyak tárulnak szemünk elé. Az újkőkori idején a Kr.e. 4. évezredben Körmen környékén már települések sokasága állt. A dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrájának tárgyi emlékeit sikerült több helyen is megtalálni. A késő rézkorból, a Kr.e. 3. évezred végéről hamvasztásos sír leletei kerültek elő Csákánydoroszlóban. Az emberi hamvakat az itt bemutatott hatalmas díszített edény darabjai között találták meg. A körmendi Várkertben gázvezeték építésekor 1984-ben három helyen is őskori településnyomokat fedeztek fel. E maradványok nagyméretű hulladékgödrök voltak. Az itt fellelt tálak, fazekak, füles korsók töredékeiből egész edényeket is össze lehetett állítani. Ugyanitt egy gabonázúzó töredéke is előkerült átégett paticsfalak omladéka közül. Több mint egy évszázada Turcsányi Endre körmendi evangélikus lelkész fedezte fel a katafai Várdombon a rómaiak településnyomait. 1980-ban a Borostyánkő útvonalon az évek óta tartó kutatás eredményeként a régészek egy katonai őrállomásra bukkantak. A tábor belsejéből 18 aranyéremből álló kincsre bukkantak a szakemberek. A jelentős éremlelet nyolc császár képmásával díszített vereteket tartalmazott. Az érmek elrejtésének ideje tisztázódott, időszámításunk utáni 160-170-es évek, a markomann háborúk korára tehető. A Várkertben is előkerült egy kora római kori hamvasztásos sír maradványa. A bennszülött nő porai mellett egy ép itáliai eredetű illatszeres üvegcsét is találtak, mely dísz a kiállításnak. Egyházasrádócról Kr.u. 1-2. századi urnasírok rekonstruált edényei kerültek a vitrin üvegfalai mögé.

Az ablak melletti falon függő tablóra sok apró szórványleletként múzeumba került tárgyat helyeztünk el az évezredek történelmi metszeteként. Helyet kaptak itt pattintott és csiszolt kőeszközök, köpús bronzbalta és ritka súlymérték: két keftiu – mely a bronzkorban a fizetési eszköz őse volt –, sírból származó fibula, Krisztus monogramos gyűrű, agyagméses és népvándorlás kori kard nyílcsúcsokkal, középkori és újkori fenékbélyeges edénytöredék, s pénzérmékből egy kurta sorozat. Helyet kapott itt a 19. századi mezővárosi feltöltési réteg ásatási szelvényesora is, benne temérdek cseréppel, üvegdarabbal, fémhulladékkal és a helyi pipagyártó manufaktúra kidobásra ítélt selejttengerével...

Körmen Curmen névalakban – mely türk nyelven gázlót, vagy erődített helyet, esetleg várat jelent – 1238-ban kelt oklevélben, egy határper kapcsán királyi birtokként vált ismeretessé. Körmen később királynéi birtok, majd különböző főurak kezébe került, 1605-től pedig a Batthyányak egyik birtokközpontjává vált. Régészetileg csekély mértékben kutatott a város. Felszínre került azonban egy 16. századi királyalakos, négyzetes előlapú, zöld ólomházas kályhacsempe, mely Erzsébetet, I. Ulászlót és a gyermek Lászlót ábrázoló igen ritka darab. A településen egy helyen a városvédő árkot és palánkot, másutt pedig korai falazatokat, illetve épületekhez tartozó hulladékgödröket tártak fel. A 15. századi edénytöredékeken kívül egy mesterjegyes kiöntőcsöves edény, 15. századi kályhaszemek, 17. században készült reneszánsz, Habsburg-címeres kályhacsempék darabjai, egy „verejtékseppes” üvegpohár és egy ritka siegburgi arcos edény töredéke került elő. E körhöz vehetjük még azt a két 17. századi alabárdot is, melyek az emlékezet szerint egy szennyvízderítő ásása során két és fél méter mélységből bukkantak elő.

Körmen egyháztörténeti emlékekben nem bővelkedik ugyan, de az 1698-ban Debrecenben kiadott „Halott temetésekorra való énekek” könyve, az 1784-ben készített úrasztali ónkannák és keresztelési kancsó, az 1791. évben készült aranyozott kenyérosztó tányér a reformátusok féltett kincsei. Becses darabja a kiállításnak az ónfedeles üvegen, misebor tartó kancsón kívül, egy 1842-ben készült réz ostyasütő és egy kálváriát ábrázoló türelemüveg is. A város főterét az akkori városbíró és egyben építész Andreas Leithner 1853-ban készített művészi axonometrikus rajza tárja elénk hitelesen, míg Turcsányi Andor Endre

evangélikus lelkész hagyatékából megismerkedhetünk az 1860-as években családjáról készült felvételekkel, önportréjával, az őt ábrázoló litográfiákkal, a művelt tudós életútjával. A kiállításban helyet kapott még a Batthyányak dézsmapincéjéből származó, 1811-es évszámot viselő ászokhordójának faragott fenékdarabja is. Ezen kívül Kőszegi Bartunek János hadimúzeumából I. világháborús fegyverek, dísz és emléktárgyak kaptak itt helyet. Ereklýe számba vehető az itt bemutatott dísz alabárd Ferenc József monogramjával, 1871-es évszámával, mely a királyi testőrségé volt, a nyugatra menekülők Kőszeg térségében hagyták el, mikor a koronát Velemben elrejtették. Kalandos körülmények folytán került egy helyi késeshez, onnan pedig a múzeumba.

A város körüli táj meghatározó eleme a Rába: a környék természeti értékeit bemutató kiállításrész a Dunántúl legnagyobb folyója köré szerveződik. Láthatóak itt a Rábának egykori pleisztocén korból származó kavicstakarójából előkerült fosszilis növény- és állatmaradványok. Kovásodott tölgyfatörzsmaradvány, az itt honos ősfenyő lenyomata mellett egy mamut kövült foga, a háromujjú ősló állkapocscsontja mellett megcsodálhatjuk a barlangrajzok által jól ismert gyapjas orrszarvú jégkorszakból származó zápfogát, melynek egykori tulajdonosa néhány százezer évvel ezelőtt környékünkön lelelészett. Igazi ritkaságnak számít a fekete gólya, amely e környéken költött is. A kiállításon bemutatott példány Körmentre, a „gólyák városára” emlékeztet.

E térség természetrajzának kutatóiról is szólni kell. Carolus Clusius (1526-1609) németalföldi orvos, botanikus Batthyány Boldizsár németújvári birtokain eltöltött éveiben jelentős növénytan kutatásokat végzett, mely során számos addig ismeretlen növényt fedezett fel, köztük a sárga sásliliomot, melyre a Rába-parti ligetekben bukkant. Beythe István (1532-1612) botanikus, prédikátor és egyben egyházi író volt a segítségére, akivel együtt utazták be Nyugat-Pannóniát. Közös állították össze a Stirpium nomenclator pannonicus-t, azaz a magyar növények szótárát. Clusius elsőként írta le a Nyugat-Dunántúl és a környező vidék flóráját. Az 1601-ben megjelent műben e vidék gombavilágát is ismertette.

Körment és környéke két nevezetes természetkutatójának tevékenységét a madárvilág szeretete és elmélyült kutatása kapcsolja össze. Csaba József (1903-1983) Nagycsákányban született közjegyző volt, aki egyaránt magas szinten művelte a néprajz, a nyelvészet és a madártan tudományát. Nagyszerű néprajzi gyűjteményét 1953-ban múzeumunknak ajándékozta. Jeles darabjaiból itt adunk ízelítőt. Két mángorló lapickát is számon tartunk tőle. Az egyik 1825-ös évszám, kétfejű sas, kardot tartó orosz lán, gólya és örvös galamb ábrázolás van, amit egyházi jelvények egészítenek ki. A másikon – mely 1835-ben szerelmi ajándékként Gyurkó Éva számára készült – vörös spanyolviaszos díszű terebélyes életfát láthatunk. Különlegességnek számít az az 1872-ben készített domborfaragású kígyós bot is, melyen Isten báránya felett magyar címer, mellette úrfelmutató és kehely ábrázolása is szerepel. A fakorcsolyák, tűzcsiholó acél, faragott fa galambocskák az első világháborúból, jegykendők, húsvéti hímes tojások, őzfejű bot, egy elnyűtt vadásztáska, egy ökölnyi áldozati kő, melyhez egy hajtincs is tartozott, mind-mind tőle származnak.

Molnár Lajos (1853-1942) körmentesi születésű, de Molnaszecsődön élt körjegyző, madarász szintén a hírességek közé tartozik. A hazai madarak kiváló megfigyelőjeként tartották számon, de emellett madártöméssel, preparálással is foglalkozott, melynek művészi mestere volt. Az új-guineai, ausztráliai, paraguayi, kolumbiai, ecuadori, molukki szigeteki, brazilai madarak között 11 kolibri, paradicsommadarak, egy hatalmas arara papagáj, a színpompás tukán csak ízelítő a gyűjteményből.

A második terembe lépve Körment mezőváros kézművestörténeti emlékeit vehetjük szemügyre. A város lakosságának csaknem fele kézművességgel foglalkozott, de közülük igen sokan földműveléssel is kiegészítették keresetüket.

A céhes időkben viszonylag csekély számú tárgy került közgyűjteményeinkbe. 1726-os évszám van a mészárosok ónkannáján, mely Sopronban készült remek darab, országos

ritkaságnak számít a molnárok 1823-as évszámot viselő gyertyatartója, de a kézzel festett, cserépből kinövő virágtővel díszített, 1821-ben kelt takács céh felszabadító levele sem tartozik a hétköznapi tárgyak közé. A zöldmázás, angyalfejes, Krisztus-ábrázolásos varga céh korszóját 1750-ben készítették. A céhládák közül az asztalosoké intarziás díszével vonja magára a figyelmet. A lakatosok közül a Zwiefel családot kell külön kiemelni. Weber Antal bádogos is a közmegebecsülést élvező iparosok közé tartozott. Hattyús cégére, oroszlános bádogdíszei, sárkányos vízköpője, sellós házoromdísz egykoron jól mutatott a házakon. Raposa Imre bognármester 1852-ben készült, a helyi céh által hitelesített remekrajza egy hintót ábrázol több nézetben. Nemcsak a rajz, de a megalkotásához használt eszközök is fennmaradtak. A csizmadiák zöldmázás, bicskiát és mustát ábrázoló, 1854-ben készített céhkancsóján kívül a mesterség gyakorlásához elengedhetetlenül szükséges eszközök is láthatók. A körmendi Kluge kékfestő dinasztia ősei Szászországból származnak. Ifjabb Kluge Pál 1907-től 1936-ig az Ipartestület megbecsült elnöke, 1921-1927-ig pedig városbíró is volt. Műhelyét erőszakosan államosították, az itt látható nyomódúcokon kívül nem maradt fenn semmi sem. Tóth Lajos és József mézeskalácsos a közelmúltig Körmenden űzte ritka mesterségét. Cukorkát készítettek, gyertyát öntöttek, s a vásárokon a mézeskalács szíveken, huszárokon kívül márcot is árultak. Sándor Ferenc toronyórás 1888-ban készített díjnyertes negyedűtős óraszerkezete csak egy az ötvenkettő közül, melyet az életében „teremtett”. Maga szerkesztette és öntötte ki az órákhoz szükséges alkatrészeket, Grácban kitanult mülakatos mesterségét híres óráival megbecsülttette a város határain kívül is. Tóth Mihály és fia Tóth Lajos kiváló órás mesterek és ékszerészek voltak, akik ezüst tárgyak gravírozására is vállalkoztak. Féldrágakő gyűjteményük az általuk készített ékszerek köveinek kiválasztásához nyújtott segítséget. Pócze Kálmán és leánya Mária hosszú évtizedeken keresztül folytatták közmegebecsülésnek örvendő könyvkötő mesterségüket, emellett még egy kis papírboltot is üzemeltettek. A késztermékek közül néhány szép kötésű, csatos, csontlemezzel borított imakönyv vonzza a tekintetet. A körmendi egyesületek közül a tűzoltóké volt a legtevékenyebb a századelőn. Díszes egyenruhájukhoz címeres fémsisak is járt, melyet csak ünnepkor viseltek tagjai. A körmendi Vasparipa Egylet 1889-ben alakult. Az Udvary fivérek itt látható magaskerékpárjaikon elkerekeztek a párizsi Világkiállításra, s onnan kis kerülővel az olaszországi Turinba, az agg Kossuth Lajost meglátogatni. Kalandos utazásukról a helyi nyomdában két kiadást is megért útikönyvet jelentettek meg. A múzeum féltett kincsei közé tartozik alakuló jegyzőkönyvük és az egyleti zászlójuk is.

A századelő hangulatát a szecessziós képeslapok, különféle porcelánok, bársonyba kötött emlékkönyvek, egy avított kávépörkölő érzékelteti. A Savaria Múzeum által megvásárolt, század elején készült női díszmagyart, mely sötétlila prémezett bársony mentéből, a hozzátartozó bársonyrátétes blúzból, hasonló szoknyából, ékkövekkel kirakott pártából, csipkefátyolból és kötényből álló viseletegyüttest alkot, külön e célra kialakított kiállításrészben mutatjuk be. Németh Mária körmendi születésű világhírű operaénekesről, szerepeiről készített eredeti felvételek, plakátok bemutatásával emlékezünk meg.

Cipőtörténeti Gyűjtemény

A kiállítás 120 darab mechanikai cipőgyártás kezdetei előtt készített cipőn, papucsos, csizmán kívül 67 darab gyári technológiával készült lábbelit is bemutat egy hagyományos suszterműhellyel együtt. Ezenkívül 131 olyan műtárgy is a vitrinekbe került, melyek a lábbeli történetéhez csak közvetve, alapanyaguk vagy a rajtuk lévő ábrázolás útján kapcsolódik. A kiállítás anyaga a Bőr-, Cipő- és Bőrfeldolgozó Tudományos Egyesület tulajdona.

Az első vitrinben különböző könyvritkaságok és pergamenek találhatók. Közöttük egy ólasz nyelven írt, közjegyző által hitelesített, 1417-ben kelt végrendelet. Európai könyvritkaságnak számít B. Balduinus: „Az antik és mitológiai cipő” című kötet.

Nevezetesség még Philipp Melanchton kommentárja Cicero leveleihez, melyet Erfurtban 1602-ben adtak ki. Különlegessége, hogy az 1806 körüli években volt tulajdonosa egy középkori misekönyv pergamenlapjába köttette. A bőr kikészítésével foglalkozik az Oeconomische Encyclopädie (Brünn, 1798), amely szintén gazdag rézmetszetekben. A magyarországi bőrcserzés legkorábbi szakkönyvét Benkő József írta 1796-ban. Mindössze 19 oldal terjedelmű, szép bőrkötésű munka. Tovább haladva két ritka ivó üvegcsizmát láthatunk, melyek közül az egyik gravírozott I. Werther feliratú, míg a másikon koronás címerpajzsban aratóeszközök láthatók. Egy ezüstszegekkel kivert, 1798-as évszámmal, G.L. monogrammal ékesített bőrvön kívül két 1848-ból származó tölténytáska is helyet kapott vitrinünkben. Ritkaságnak számít a szamovárfűjtaton kívül az ezüsthímzéses F.J. monogramos, koronás huszártársoly is. 1750-ben németföldön készültek azok a színezett rézkarcok, amelyek a magyar pandúrt és katonát ábrázolják. Eredeti fémtokban állítottuk ki az újpesti Wolfner Lajos bőrgyáros bárói kinevezését, melyen Ferenc József királyi függőpecsétje díszlik.

Kiemelt helyet kaptak a gyűjtemény „népművészeti” tárgyai. Egy alföldi, selyemmel hímzett kostök dohányzacskón kívül megcsodálhatjuk a századelőn készült tordai rátétdíszes báránybőr ködmönt, valamint egy 1880-ból származó csikóbőrös kulacsot. Talán legszebb műtárgyunk a sokác, textilből készült, flitterekkel díszített, életfát ábrázoló cipő. Sárga, vörös, kék geometrikus mintájú a svábi tutyi. Két mohácsi busóálarcos figura is e vitrinben található. Tomity János buzásaki, faragott ökörszarva külön említést érdemel. A buzásaki hímzés motívumait is magába foglaló, 6 mezőre osztott domborfaragás központi képsorai a Lehel-kürt mondáját örökítik meg.

A céhek tárgyai külön helyet kaptak. Egy 1821-es évszámmal díszített intarziás csizmadia-céhládán a mesterség hagyományos eszközei, a musta, a bicskia (görbe szabókés) és egy magyarvágású, oldalvarrott, sarkantyús huszárcsizma látható. E motívumokat ismétlik a kiállított cégpecsétnyomók is.

A két miniatűr csizma közül az egyik oldalt, míg a másik hátul varrott. Ritka tárgy egy 1825-ös évszámot viselő óntál. Felette két fajanszkancsó, melyek közül az egyik 1828-as, csizmadiacéh-jelvényekkel ékesített, felvidéki munka. Rendkívüli értéket képvisel az a kézzel festett, késő barokk felszabadító-levél, melyet Zilah mezővárosban adtak ki Kolosvári Györgynek. A gazdag növényi ornamentikával keretezett céhlevélen ritka munkaművelet-ábrázolás, s a rajta lévő 1644-es pecsétlenyomaton ehhez hasonló műhelyrészlet látható.

Az oszmán-török hatásra meghonosodott csizmadiamesterség késztermékeit láthatjuk a következő vitrinben, majd a hasonló közvetítéssel hozzánk került papucsosság műremekeiben gyönyörködhetünk. Dr. Talpai Emil gyűjteményének bajai, kalocsai, mezőkövesdi, szegedi darabjai méltán váltak híressé. Karácsonyi István szegedi papucs műhelyének szerszámkészlete külön tárlóban kapott helyett.

A múlt század végén, e század elején készült, többnyire kézzel varrott cipők a polgárságot szolgálták. A gazdag választékból kiemeljük Erzsébet királyné báli cipőjét, mely finom bőrből készült, bojtos fűzőjű, száras cipő. A gyűjteménybe budapesti származású egykori udvarhölgye révén került. Szép kivitelű az a fehér szatén, magas szárú cipő, melynek a fűzőrészén a szár kék selyemmel szegett, kék bojtal díszített. A sötétkék sevró, pántos, gyönggyel díszített női cipő mellett érdeklődésre tarthat számot Jászai Mari báli cipője, mely a Minőségi Cipőgyárból jutott 1978-ban a múzeum birtokába. A cipő érdekessége, hogy bélésében lila bársonyon arany hímzéssel „Glück J. utóda, M. Kir. Opera és Nemzeti Színház szállítója” felirat látható. Az ezüst, aranyszállal hímzett, bársony estélyi cipők és papucsok a mai nők szívét és megdobogtatják.

A kiállításon Európán kívüli ritkaságok is szerepelnek. Perzsa és indiai gyöngyházberakásos fapapucs, eredeti holland facipő, fekete posztó, papírtalpú japán papucs, amerikai mokaszin, kínai, megnyomorított lábra való selyem cipőcske, mongol csizma, fekete bársony, ékkövekkel díszített török papucs, középkori csőrös cipő rekonstrukciója. Régen

nagy divat volt az emlékcipők gyűjtése, így a kisbabák első tipegőjét, vagy az elsőbálos cipőket galvanizálták az utókornak megőrzendő. Egy ilyen cipő Bérci Károly pécsi lakostól származik.

A múzeum 1975-ben megvásárolta Felbert Ferenc szombathelyi cipész műhelyét, bemutatás céljából. A 121 darabot számoló szerszámanyag között több olyan szerepel, mely az utóbbi 40 évben már sehol nem található.

A kiállítás további vitrinjeiben a mechanikai cipőgyártás különböző technológiákkal készített késztermékei láthatók, az utolsó tárlóban pedig a Sabaria Cipőgyár 1983-ban gyártott lábbelije kaptak helyet, melyeket szemlélve előttünk áll a közelmúlt történelme.